

HORVÁTH DÉNES
Pécs

A színek sokfélesége — A színcsaládok A színek hangulati-érzelmi-gondolati hatása

A szín – ember – színes környezet problémáival a színdinamika foglalkozik. „Az elméleti színdinamika az ember és a szín közötti elemi viszony, valamint ember és színes környezet közötti komplex viszony színdinamikai feltárásával foglalkozik, továbbá a gyakorlati tudatos színes környezetalakítás módszertani kérdéseit kutatja.

Az alkalmazott színdinamika az elméleti színdinamika által feltárt összefüggések és kidolgozott módszerek alapján gyakorlati színdinamikai tervezést folytat és dolgoz fel.

A két tevékenységi és kutatási terület kölcsönösen meghatározó viszonyban van egymással.”¹

Tekintsük az elméleti színdinamika témakörei közül a szín és ember közötti elemi viszonyt, amely magába foglalja² a színpreferencia, a színasszociációk, a szín-harmóniák és a színérzékenység problémáit, s ezek közül vegyük a színasszociációk, vagyis „az egyes színérzetekhez kapcsolt gondolati tartalmak”³ kérdését. Azt, hogy a különböző színekhez, a különböző színsorok, színösszeállítások tagjaihoz miként lehet asszociálni a könnyű és nehéz, a derűs és komor, a hideg és meleg, csendes és zajos, közelítő és távolító, passzív és aktív stb. érzéseket, fogalmakat.

Ezen ellentétpárok részben átfedik egymást. Sőt olyan felfogásról is tudunk, amely szerint a felsoroltak között vannak egymást teljesen átfedő párok. Például a meleg és hideg, valamint a közelítő és távolító párok helyett így a meleg-közelítő és hideg-távolító ellentétpár alakítható ki a narancs és kék színek közötti színeknek a pszichikai hatásuk alapján történő jellemzésük esetén.⁴

Ezzel szemben, egy reprezentatív felmérés alapján, a SZINOID színekört szimbolizáló kördiagramokban⁵⁻⁶ felvett görbesereg azt az eredményt mutatja, hogy amíg a meleg maximuma a sárgák és narancsok, addig a közelítő maximuma ki-mondottan a vörösek tartományába esik, s így a hideg maximuma a kékek, a távolító maximuma pedig inkább a hidegzöldeknél jelentkezik.

Johannes Itten expresszív színelmélete lényegében egy színasszociációs rendszer (szemben impresszív színelméletével). A sárga színről például azt írja, hogy: „Valamennyi szín közül a sárgát tölti meg leginkább a fény... Olyan a sárga, mint valami sűrűbb, materiális fehér... A sárga határpontja a vörös. A sárga észrevehetetlenül érinti meg a vöröset. A sárga-vörös sor közepén ott áll a narancsszín; fény és anyag benne hatja át egymást a legerőteljesebben, a leghatékonyabban. Az arany-sárga olyan, mint a fény hatalmától a szublimáció legmagasabb fokára eljutott anyag: megfoghatatlanul ragyog, átlátszatlan, könnyű; tiszta lendület.”⁷ J. Itten ezek után a vörös színt tárgyalja, amelynek „Hatalmas, ellenállhatatlanul sugárzó erejét elnyomni nem könnyű, mégis rendkívül hajlékony, és felveheti a legkülönbözőbb karaktereket... Sűrű és átlátszatlan a vörösesnarancs, s mintegy belső meleggel telítve ragyog fel. A vörös meleg karaktere a vörösesnarancsban tüzes erővé fokozódik.

A vörösesnarancs fény elősegíti a növények sarjadását, serkenti az organikus funkciókat. Megfelelő kontraszthatásban a vörösesnarancs a lázas, harcias szenvedély kifejezésévé válik.”⁸

A színasszociációra természetesen a költészetből is hozhatunk fel példákat:

Tuli, tuli, tulipán
piroslik a kertben.
Virágparázs,
virágparázs,
tűz sem pirul
szebben
!
!

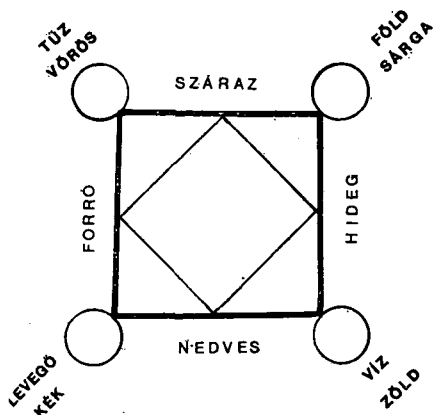
(Kiss Dénes: Tulipán)

Ég, ég, fényes ég, 10
óriási nyári kék.
Most egy felhő felszalad,
csupa jég és csupa hab,
mintha látnál óriási
tejszínfagyalt-tornyokat.
Nem sokáig bírja nyáron,
úszni kezd az égi tálon,
olvad, olvad, szétcsepeg,
itt a zápor, csepre csepp.

(Nemes Nagy Ágnes: Égi fagyalt)

J. Itten hangsúlyozta a megfelelő kontraszthatást, hiszen a kifejezés szempontjából döntő a színek kölcsönhatása, a színek színes környezetének megválasztása. A példákban a költők is kontraszthatásokat alkalmaztak: tulipán piroslik a kertben, vagyis a zöldben, illetve a kék, felhő, csupa jég és hab, tejszínfagyalt ütköztetése történik a nyárral (hiszen a nyár meleg).

A hosszúra sikerült bevezetés után rátérünk az idevágó vizuális nevelési foglalkozás, kísérlet ismertetésére. A tervezésnél az enciklopédikus érdeklődésű és tudású ókori bölcsnek, Arisztotelésznek a szín-elem-tulajdonság kapcsolatát, rendszerét kifejező gondolatából indultunk ki. Arisztotelész a vörös, sárga, zöld, kék színekhez rendre a tűz, föld, víz, levegő elemeket társította, ezeket az elemeket pedig a következő tulajdonságpárokkal jellemezte: forró–száraz, száraz–hideg, hideg–nedves, nedves–forró.⁹ Ezzel a színekhez is hozzárendelte a megfelelő tulajdonságpárokat.

Lényegében ez az alapja annak a komplex vizuális nevelési foglalkozásnak, a SZÍNORSZÁG¹⁰-nak, amelyet az iskoláskor kezdetén levő óvodások részére tartottunk a Pécsi Ifjúsági Házban 1978. március 17-én. A kísérletet az Ifjúsági Ház Képzőművészeti Műhelyének tagjai és rajzszakos tanárjelöltek készítették elő, és költő, színész, képzőművész vett részt benne (irodalmi válogatás: Sólyom Katalin és Pálincás György, mottóvers: Galambosi László, játékevezető: Sólyom Katalin, műhelyvezető és rendező: Horváth Dénes). (Erre az ötletre épült fel később Sólyom Katalin hasonló című tv-műsora.)

A foglalkozás keretmeséje: látogassanak, utazzanak el az óvodások a színek országaiba, vagyis ismerkedjenek meg

a sárgákkal = SÁRGAORSZÁGGAL,
a vörösekkel = VÖRÖSORZÁGGAL,
a kékekkel = KÉKORSZÁGGAL,
a zöldekkel = ZÖLDORSZÁGGAL, és

ahol minden szín felragyog = SZÍNORSZÁGGAL.

A foglalkozás színre építettségét indokolta, hogy az 5–6 éves gyermekek ábrázolásáról, amely ábrázolás ideovizuális, képzetvezérlésű, a gyermekrajzokról tudott jellemzők döntően a formaképzésre és a formák építkezési módjára vonatkoznak, s nem a színhasználatra. Így nem véletlen, hogy a vizuális nevelés tantárgy-pedagógiájában a forma- és térépítés kerül előtérbe.^{11–12}

Azért, hogy a színek, a színegyüttesek bizonyos érzelmi-hangulati-gondolati tartalmára történő rámutatás eredményes legyen, nem találtuk elégségesnek csupán azt, hogy a felsorolt színek országai szerint, a foglalkozásra felhasználásra versválogatást végezzünk, hanem szükségesnek láttuk, hogy létezzék egy olyan „mottóvers” is, amely elválasztja és összeköti a színek országait. Olyan vers, amelyben nem a konkrét tárgyas formák dominálnak, hanem a színek által kiváltható egy bizonyos érzelmi-hangulati-gondolati tartalom költői megfelelője.

E vers megírására Galambosi László költőt kértük fel. Kértük, hogy a felsorolt színországok a vers részei legyenek, és a SÁRGAORSZÁGHOZ a száraz, a VÖRÖSORZÁGHOZ a meleg, a KÉKORSZÁGHOZ a hideg, a ZÖLDORSZÁGHOZ pedig a nedves érzetének a kifejezése döntően kötődjék.

Látható, hogy a korábban említett szín-tulajdonság hozzárendelést leegyszerűsítettük (az egyes színekhez tulajdonságpárok helyett egy-egy tulajdonságot kapcsolunk) és részben átalakítottuk (hiszen a kékhez választott tulajdonság, a hideg az Arisztotelész által a kékhez kapcsolt tulajdonságpárban nem szerepel). A felsorolt tulajdonságok, például a hideg vagy meleg érzetet, a kontextuális képi viszonyok határozzák meg, ugyanis a kékek között lehet hidegebb és lehet melegebb kék (hőkontraszt), valamint ugyanaz a kék bizonyos környezetben hideg, más környezetben ugyanakkor meleg hatást (szimultán kontraszt) válthat ki. Ezért az egy színhez egy tulajdonság hozzárendelés a négy ősszín (sárga, vörös, kék, zöld) együttes hatását figyelembe véve történt.

SÁRGAORSZÁG

Megpendül a száraz sárga.
Hullámot vet. Magasságba
fényesedik. Vigan lakják.
Szirmot pörget Sárgaország.

KÉKORSZÁG

Égben a tó. Tóban az ég.
Kaput nyit a végtelenség.
Hideg-határ zordan tárul.
Kristály-Anyó csodát árul.

ZÖLDORSZÁG

Kerekedik. Hangot zendít.
Tündökölve alszik, ébred.
Nedvesen ring. Ékesíti
lombjait a messzeséget.

VÖRÖSORSZÁG

Szikrát hintve ereszkedik.
Láng-melegben terjeszkedik.
Határtalan, mint a hajnal.
Haragot tart hóval, faggyal.

SZÍNORSZÁG

Sárgás vörös. Zöldes kék.
Eget szánt a hegyvidék.
Völgy a csúcsonál fölfelel.
Virág-csikón éred el.
Simogasd zöld zászlaját.
Kutasd vörös aranyát.
Emeld sárga címerét.
Bóbitázd kék erdejét.
Táncold körbe. Csöngettyűzzön.
Sugarakkal hegedüljön.

(Galambosi László)

A foglalkozás célja egyfelől az volt, hogy az iskoláskor kezdetén levő óvodások olyan játékos és alkotó tevékenységet végezzenek, amelyet a különféle színscsaládok bizonyos hangulati-érzelmi-gondolati tartalma határoz meg és irányít, mégpedig vers-mese-ének-mozgás-játék-előadóművészet által közvetítve, valamint a gyermekeknek alkalmuk legyen felfedezni, hogy a színekre, a színegyüttesekre a sokféleség a jellemző. Másfelől, hogy a foglalkozást szervező fiatalok és közreműködők részesei lehessenek a kollektív tevékenységgel előkészített akciónak, amelynek magja az óvodások közös képalakító tevékenysége volt. Láttuk és dokumentáltuk,¹⁰⁻¹³ hogy a kisgyermekek hogyan tevékenykednek, milyen a képépítési, színhasználati szisztémájuk, milyen a képfejlődés menete, s így a világ gyermeki látásából ismét sokat merítettünk. Ennek eredményeként született ez a cikk is. (Az alsó tagozatos vizuális nevelés gyakorlatában hasonló helyzetek bőven akadnak, akadhatnak. Meggyőződésünk, hogy a leírtakhoz hasonló különleges jó körülmények nélkül, megfelelő ötletekkel szintén elérhető, hogy a színek hangulati-érzelmi-gondolati tartalmára az amúgy is érzékeny gyermekek felfigyeljenek, és ilyen irányú hatáskiváltó tevékenységet végezzenek. Sajátos, a lehetőségekből adódó, de a környezetet átalakító kezdeményezésekre biztatunk.)

Visszatérve a vizuális nevelési kísérlethez, röviden vázoljuk a foglalkozás menetét.

A foglalkozásra érkező gyermekeket a játékvezető fogadta. Maga köré gyűjtötte őket, és párbeszédbe kezdett velük. Többek között beszélgettek a megelőző foglalkozásról, és megtekintették az akkor készült képeket. Felvetődött, hogy mit fognak csinálni, hová utazzanak? Utazzunk a színek országába! Utazzunk oda, ahol a sárga színek élnek, SÁRGAORSZÁGBA!

Ki akar SÁRGAORSZÁGBA utazni? Jelentkezés, csoportkialakítás. Majd hasonlóan a KÉK-, ZÖLD- és VÖRÖSORSZÁGBA utazó csoportok kialakítása.

Mivel utazzunk? Rávezetés a vonattal utazásra, a vonatozásra. Összekapaszkodás, vonatozás, a mozdony a játékvezető. Ének: Fut a kocsí. Az óvodások a SÁRGA-, KÉK-, ZÖLD- és VÖRÖSORSZÁG körül vonatoznak. (A színek országait egy-egy nagyméretű felfeszített rajzlap és az odakészített festékek képviselik. Az utóbbiak úgy vannak összeállítva, hogy a teljes zsírkretakészletek mellett az üveges temperaszínek halmazában az éppen aktuális színország színei dominálnak.) A verses ének végén a vonatozók bekanyarodnak a megfelelő rajzlap mellé.

SÁRGAORSZÁG! Kiszállás! – játékezőtői felszólításra a SÁRGAORSZÁGBA utazni kívánó gyerekek lekapcsolódnak a „vonatról”, és a játékezőtő a megfelelő üres rajzlap köré vezetí őket. Elhangzik a SÁRGAORSZÁG mottóvers. Elhangzik a kérdés és biztatás: Mit láttok SÁRGAORSZÁGBAN? Amit láttok, fessétek meg!

A többiekkel továbbutazás, együttes ének, megállás, kiszállás, a megfelelő mottóvers elmondása, rajzoló-festői tevékenységre felszólítás.

A játékezőtő a sorban beindított csoportokhoz váltakozva és rendszeresen visszatér, és odavágó versekkel, újabbakkal és a mottóvers ismétlésével további képalkító tevékenységre serkenti az óvodásokat, illetve újabb ötleteket, vagyis élményt nyújt nekik.

Az elkészült képeket a műhelytagok függőleges helyzetbe hozzák, azaz beépítik a belső térbe. Lassan mindenki által láthatóvá válnak a különféle színországok.

Akik már nem festenek, az elhangzott versekkel kapcsolatos papírhajtogatásokból válogatnak, és öntevékeny játékos mozgásokat végeznek velük. Majd a játékezőtő ismét összegyűjti őket, és beszélgetnek a sárga, a kék, a zöld és a vörös hangulatú képekről, a színek országában tett látogatásról. A játékezőtő továbbutazást javasol egy olyan országba, ahol minden szín szerepelhet, és ahol minden vers minden szereplője megjelenhet.

Köralakítás, kézfogás, körbe séta. A játékezőtő a megzenésített mottóverset éneklí. Majd együttes énekre felszólítás, énekismétlés, együtténeklés.

A körmozgás megáll, és a játékezőtő-színész nő előadja a Vásár c. verset (Weöres). Itt vagyunk a vásárban. Itt van minden szín és minden szereplő, mindenki azt fest, amit akar.

A minden színben ragyogó kép elkészülte végén a gyerekek a játékezőtővel együtt megcsodálják, és néhány mondatot váltanak az általuk kifejezett színországokról, a színhatásokról. Végül a tartalék papírhajtogatások (papírplasztikák) is kiosztásra kerülnek, vagyis elköszön a játékezőtő, véget ér a játék, a SZÍNORSZÁG-ba kirándulás.

A komplex vizuális nevelési foglalkozás, kísérlet során bebizonyosodott, hogy az iskoláskor kezdetén levő gyerekek színasszociációs kedve, élénksége fokozható, s ennek (a már ebben a korban is erősen jelentkező) szíkonstancia-ellenes éle is van, valamint a gyerekek rádöbbsenthetők arra, hogy a színekre, a színegyüttesekre a sokféleség a jellemző.

A színek sokféleségével, gazdag asszociációs lehetőségeivel kapcsolatosan egy rajzszakos hallgató, fiatal kolléga hívta fel a figyelmünket Gárdonyi Géza Titkosnaplójának Más szóval a szót! c. fejezetére, amelyben a színeket sorba véve többek között a kékéről és a sárgáról¹⁴ a következőket írja.

„Kék: vadkék (a szemet bántó), hamvaskék, elevenkék, haragoskék, katángkék, lenkék, kökénykék, rézgálickék, szarkalábkék, szilvakék, íriszkék, nefelejcskék, pávaszemkék, királyszínek, azúrkék, berlinikék, kobaltkék, türkízkék, zafirkek, ibolyakék; kékítő.”

„Sárga: vaj-, méz-, citrom-, Barack-, napraforgó-, narancs-, pitypang-, arany-, bors-, sötétsárga, vörhenyessárga, kénsárga, uborka-, gyékény-, zöldellőssárga, savó-, oroszlán-, bírsalma-, spongya-, kukorica-, dinnye-, borostyán-, réz-, sőr-, topáz-, homok-, olaj-, szalma-, kislíba-, sajt-, tojássárgája színű, repce-, hervadtlevél szín, piszkóta-, sáfrány-, agyag-, ökörfarkvirág-, kankalin-, kanári-, kajszibarack-.”

Végül, ha e cikkünkben foglaltaknál messzebbre tekintünk, akkor elmondhatjuk, hogy a sokféleség, változatosság, az expresszív kifejezésen és határon túl, a színek rendezéséhez, a színrendszerekhez, a szíkontrasztokhoz, a színarmóniákhoz (felismerésükhöz-megismerésükhöz és gyakorlati alkalmazásukhoz) vezet. Végő soron pedig

a színek térérzetmódosító, tömeg- és formaérzet-módosító problémáihoz is. Ezek viszont színdinamikai kérdések. Nem követünk el nagy hibát tehát, hogy már az iskoláskor kezdetének kapcsán a színdinamika alapjait emlegetjük.

IDÉZETT IRODALOM:

1. Klausz Csaba: Színdinamika-tudomány és további fejlődésének alapjai. = Színdinamika '76. Magyar Színbizottság. Bp., 1976. 69–70. o.
- 2., 3., 5., 6. Nemcsics Antal: Az ember, szín és környezet közötti viszony elméleti és kísérleti feltárása. = Uo.: 4., 7., 11., 18. o.
- 4., 9. Király Sándor: Általános szintan és látáselemlet. Tankönyvkiadó, Bp., 1977. 155., 55. o.
- 7., 8. Johannes Itten: A színek művészete. Corvina Kiadó, Bp., 1978. 84–85. o.
10. SZÍNORSZÁG. Komplex vizuális nevelési foglalkozás dokumentumainak kiállítása. Pécs, Ifjúsági Ház. 1978. katalógus.
11. Horváth Dénes: Gondolatok az 1. osztályos rajz tantárgyhoz. = Módszertani Közlemények. Szeged, 1979. 1. sz., 31–39. o.
12. Horváth Dénes: Az 1. osztályos rajz tantárgy lehetőségei. = Módszertani Közlemények. Szeged, 1979. 2. sz., 103–113. o.
13. Horváth Dénes: A színdinamika alapjairól az iskoláskor kezdetén. = Tantárgyi és tantárgypedagógiai kutatások. Baja, 1971. III. M. M. kiadvány 1981. 134–138. o.
14. Gárdonyi Géza: Titkosnapló. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp., 1974. 184. o.

ÖRDÖGH GYÖZÖNÉ
Szeged

Két nehezen kapcsolható betű tanításának vázlata

Három évtizede tanítok. Korábban 3., 4., később csak 1., 2. osztályban. Gyakorlatból tudom, hogy a kisiskolásoknak az összeolvasásnál a „l” és a „t” betű okozza a legfőbb nehézséget. Ha ezekkel a betűkkel megtanulnak kapcsolni, már játszi könnyedséggel olvasnak, kapcsolnak a többi betűvel is. Ezért tartom fontosnak a két betű tanításának a vázlatát – főleg a kezdő kartársak segítésére – közölni. Biztosan lesz közöttük olyan, aki szívesen kipróbál néhány mozzanatot belőle.

Korábban is lehet, de ekkor már – bármilyen összetételű is az osztály – differenciáltan is kell foglalkoztatni a gyerekeket. Így több idő jut a gyengébbekre, az anyag „súlykolására” – s ez elengedhetetlen elsőben, sőt a többi alsó osztályban is. Enélkül nem tudják jól megtanulni az alapvető anyagot, amire a felső tagozat biztosan építhet.

Az óra anyaga: Képolvasás: O. t.: 38. o.

A „l, L” betű megismerése.

A „l, ll” betű vázolósa, szavak írása. Ít.: 22. o.

Eszközök: táblai írás, betűkártyák, szóképek, írásvetítő.

I. Folyamatos gyakorlás:

1. Légzésgyakorlás: ma, me, mé, mi, mu,
(beszéd) só, se, sa, sá, si, su.
2. Szavak olvasása fóliáról közösen is, egyenként is:
só, sí, mos, sima, Samu, Masa
Misi, mama, Mimi, mese.
3. Mondjuk el azt a nyelvtörőt, amiben sok az „e” hang!
Kerekés kerekét kereken kerekíti kerekre.
4. Melyik szóból ismertük meg az „e” hangot? Keressük ki az egér szóképét! Tapsoljunk!
Hány tag?